

УДК 316.74:78(045)

Б. В. СЛЮЩИНСЬКИЙ

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті досліджено теоретико-методологічні засади музичної культури в історично-соціологічному аспекті. Розглянуто питання хронології вивчення музичної культури як соціального феномену. Визначено основні етапи розвитку соціології музики (музичної культури), яка є фактором, що відображає дійсність і впливає на людину за допомогою усвідомлених і особливим чином організованих звукових послідовностей.

Ключові слова: *музика, соціологія музичної культури, музична культура, соціо-музикологічний підхід, музична продукція.*

Музика, як свідчить енциклопедія (від грецького *musike* – мистецтво муз.), – вид мистецтва, який відображає дійсність і впливає на людину за допомогою усвідомлених і особливим чином організованих за висотою і в часі звукових послідовностей, складених в основному із тонів (звуків певної висоти) [1, с. 255].

Що стосується соціології музики, то її визначають як галузь соціології мистецтва і художньої культури, а предметом її дослідження – соціально-музичну сферу як специфічну соціально-художню реальність, “зіткану” із системи соціально-музичних відносин її суб’єктів і закріплену інституціонально. Цій сфері притаманна система цінностей і норм, музичних потреб, особливих інтересів, специфічного спілкування людей. Вона поєднує всі ці елементи в цілісність та художньо соціалізує особистість і суспільство [2, с. 557].

Виражаючи думки й емоції людини у формі почутого, музика служить засобом спілкування людей і впливу на їхню психіку. Це відбувається за допомогою фізичних і біологічних особливостей зв’язку звукових проявів людини з її психічним життям (емоційного життя) і залежить від активності звука як подразника і сигналу до дії. У ряді відносин музика аналогічна мові, точніше мовній інтонації, де внутрішній стан людини і її емоційне ставлення до світу відображається за допомогою змін висоти, тембру та інших характеристик звучання голосу. Разом з тим музика дуже відрізняється від мови, перш за все якостями, які притаманні тільки їй як виду мистецтва. Сюди можна віднести: опосередкованість відображення дійсності, необов’язковість утилітарних функцій, роль естетичної функції, художню цінність як змісту, так і форми (індивідуальний характер образів і їхнього втілення, вияв творчих починань, загальнохудожньої і специфічної музичної талановитості автора чи виконавця).

Порівняно з універсальним засобом звукового спілкування людей – мовою, специфіка музики виявляється також у неможливості однозначно

виразити конкретні поняття в суворій упорядкованості висотних і часових (ритмічних) відношень звуків (завдяки фіксованості висоти і тривалості кожного з них), що набагато збільшує їхню емоційну і естетичну виразність. Історія розвитку музичної культури досить тривка і цікава.

Музична протосоціологія в Україні розвивалася у творчості П. Сокальського, К. Квітки, С. Людкевича та ін. З 1960-х рр. відділом етномистецтвознавства АН України проводилось вивчення музичних потреб і смаків різних етносів в Україні (С. Гриць, Л. Черкашин, І. Ляшенко). У 70–80-х рр. ХХ ст. проводилось комплексне дослідження музичного життя, особливо відносин його суб'єктів – композитора, публіки, критики, порівняльне дослідження – в часи застою, перебудови і державотворення (О. Семашко). Сьогодні порушена проблема також є досить актуальною. Її досліджують С. Войтович, Є. Головаха, Н. Паніна, Д. Кужелев та ін.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад музичної культури в історично-соціологічному аспекті, адже саме музична творчість у всі часи історичного розвитку суспільств була тим цікавим феноменом, який виражав життя і настрої людей, фіксував події та прагнення людства. Але раніше розглядали соціологію музики лише як вид мистецтва. Відомий німецький філософ, соціолог, композитор Теодор Людвіг Визенгрунд Адорно у праці “Вибране: Соціологія музики” (М. : Университетская книга, 1999) аналізує музику як соціальне явище, де виводить дуже важливу ідею про те, що певні види музики можна розглядати як моделювання процесу відчуження (обезлюднення) людини, що відбувається в умовах пізнього капіталізму. Процес “ущемлення” особистості суспільною “тотальністю” у вигляді певної музики є однією з тем соціології Адорно. Досліджуючи праці відомих учених, ми можемо стверджувати, що людина є не тільки творцем музики, але й її сприймаючою стороною. Музика виконує певну соціальну дію. Виходячи з цього, можна сказати, що *соціологія музичної культури* – це спеціальна соціологічна теорія, яка вивчає соціальні відносини залежності між суспільством і музичною діяльністю як частиною художньої діяльності, а також функціонування музичної культури (творчості) в конкретно-історичних умовах.

Дійсно, музична культура як наука про музичне виховання та взаємозв'язок музичного надбання (творчості) тісно пов'язана з вихованням (сприйняттям) музичних творів взагалі і вихованням як частиною загальної культури зокрема; вона вивчає сутність, цілі, завдання і закономірності музично-виховного впливу на людей для досягнення стійких соціально-вагомих змін у їхній свідомості та поведінці. Цей процес взаємодії суб'єкта (музика) і об'єкта (людина, слухач, спільнота, суспільство) відбувається за певних умов (квартира, концертна зала, танцювальний майданчик і т. д.) за допомогою певних засобів і методів. Сучасна наука, вивчаючи різні аспекти впливу на людину (суспільство), розглядає можливість об'єднання теоретичних висновків (загальнотеоретичних і

конкретних рівнів дослідження), які проводить соціологія музичної культури як наука про закони розвитку та функціонування соціальних спільнот і соціальних процесів, про соціальні відносини як механізми взаємозв'язку і взаємодій цих спільнот, а також особистостей під впливом музичної культури. Із висловленого вище видно, що саме соціальні відносини між особистістю, спільнотами і суспільством як музична культура обов'язково стають об'єктом і предметом дослідження соціології музичної культури. Соціологію музичної культури цікавить соціальна сторона музичної культури: яким чином завдяки впливу музичної культури людина включається в ті чи інші соціальні групи, займає певні позиції в соціальній структурі суспільства, освоює і виконує різноманітні соціальні ролі в суспільстві.

Соціологія музичної культури вивчає соціальні характеристики музичної культури, вплив на процес її розвитку соціальних інститутів, а також соціального макро- і мікросередовища.

Соціологія музичної культури займає конкретне місце у спільній системі соціологічних знань про суспільство поряд з такими науками, як: соціологія культури, соціологія мистецтва, соціологія музики, соціологія виховання, соціологія освіти тощо. Але кожна з вищеперелічених галузей соціологічних наук має свої особливості. Звичайно, є щось і спільне, але не можна ототожнювати, наприклад, соціологію музики і соціологію музичної культури, бо у кожній з них своє чітко окреслене проблемне поле.

Соціологія музики тривалий час належала до сфери музикознавства, її завданням вважалась допомога у пізнанні закономірностей розвитку музичної форми суспільної свідомості. Навіть провідний російський теоретик соціології музики А. Сохор назвав свою фундаментальну працю саме так: "Соціологія і музична культура" [3, с. 112]. Як бачимо, соціологія музики зосереджувала свою увагу на соціальні функції музики, її роль у вихованні, в управлінні державою (згадаймо політичні впливи на музику та творчість митців). Соціологія музичної культури розглядає саме музичну культуру у поєднанні із суспільством.

Отже, соціологія музичної культури – це спеціальна соціологічна теорія, що вивчає закономірності функціонування музичної культури в суспільстві: її місце та роль у суспільній системі; зміст, форми і напрями музичної культурної діяльності; рівень музичної культури різних соціальних прошарків; потреби в музичній культурі та рівень їх задоволення у кожний історичний час; стан, зміст та ефективність діяльності соціальних інститутів і закладів культури, які пропагують музичну культуру, якісний склад кадрів, зайнятих як у професіональній, так і в аматорській діяльності; ситуацію на ринку музично-культурної "продукції"; особливості публіки (слухацької аудиторії), репертуар музично-культурницьких закладів та засобів масової комунікації; проблеми сприймання музичної "продукції" та проблеми музичної культури в певний історичний час.

Отже, цій сфері притаманна система цінностей і норм, музичних потреб, особливих інтересів, специфічного спілкування людей залежно від рівня музичної культури суспільства. Вона поєднує всі елементи в цілісність та художньо соціалізує особистість і суспільство.

Таким чином, якщо музика – це вид мистецтва, який відображає дійсність і впливає на людину засобами усвідомлених і особливим способом організованих звукових послідовностей, то музична культура – це музичний рівень певної спільноти, суспільства, від якого залежить розвиток музики, тобто відбувається взаємозв'язок: автор – виконавець – слухач і зворотна дія на автора і виконавця.

Тривалий час соціологію музики відносили до сфери музикознавства, а соціологія музичної культури і сьогодні ототожнюється із соціологією музики.

Історія становлення соціології музики – це, з одного боку, визрівання проблематики й методики соціомузикологічного підходу в межах музикознавства, а з другого – поступове виділення її в окрему галузь, а соціологія музичної культури – це рівень музичного сприймання залежно від соціальних факторів, які існують у певній соціальній групі та на які впливають економічні, політичні, соціальні та інші фактори.

Проблематика і методика соціомузикологічного підходу в межах музикознавства, тобто протосоціологія, сягає давньої історії та періоду феодалного суспільства (Греція, Індія, Китай та ін.). Основна проблематика соціології музики була окреслена у творчості Платона й Аристотеля (соціальні функції музики, диференціація музичної публіки за соціальними ознаками, проблема доступності та демократизація мистецтва, зворотність впливу публіки на творчість і виконавство), тобто ті аспекти, які саме повинна розглядати і розвивати соціологія музичної культури як галузь соціології культури.

У добу Середньовіччя французький музичний соціоемпірик Ж. де Груші (XII – поч. XIV ст.) класифікує музичні жанри за соціальними функціями та умовами їх побутування. Ця лінія була продовжена європейською традицією в XVII–XVIII ст. (М. Преторіус “Синтагма музикум”) [2, с. 557].

В епоху романтизму музично-соціологічні проблеми широко обговорюються за участю композиторів Ф. Ліста, Г. Берліоза, а пізніше – Р. Вагнера. Саме їх цікавить взаємозв'язок композитора і публіки.

Наприкінці XIX ст. викристалізовується основна проблематика соціології музики (К. Беллаг “Музика з соціологічної точки зору”), а в 20-х рр. XX ст. закріплюється і розвивається власне соціологія музики.

Ґрунтовний внесок у розвиток соціології музики у 1920-х рр. у Росії зробили видатні музикознавці Б. Асаф'єв та Б. Яворський.

З 1960-х рр. визначилися профілі наукових шкіл: на Уралі – музична публіка (В. Цукерман, Л. Коган); у Санкт-Петербурзі – теорія музичної соціології та функціонування музичного життя (А. Сохор, Ю. Капустін);

у Москві – система музичного життя (Г. Головінський, Е. Дуков). Таким чином, у соціології окреслились три підходи: музикознавчий (К. Блаукопф), який охоплює вивчення переважно еволюції музично-звукових систем, його прихильники вважають соціологію музики допоміжною наукою “соціальної історії” музики; емпіричний, “суто соціологічний” напрям (А. Зільберман), який вважає, що соціологія музики повинна вивчати поширення і споживання музики в суспільстві й ставлення до неї різних “соціомузичних груп” та прогнозування базових змін у сфері музики і дотичних до неї галузей, не вникаючи в художню специфіку музики; естетичний підхід, який заперечує “соціологію музики без музики” і передбачає, за словами німецького дослідника Т. Адорно, повне розуміння музики, у т. ч. поряд з традиційними проблемами відображення в музиці класової структури суспільства, еволюції жанрів, національного характеру музики, особливостей авангардної музики.

Соціологія музики формується як теорія, яка вивчає нову соціомузичну реальність як різновид соціальної сфери, що має складну ієрархічну структуру своїх суб’єктів, систему забезпечення й опосередкованих зв’язків і взаємодій з соціумом соціомузичних відносин. Вона, вивчаючи певні цикли створення і функціонування музики, набуває додаткових соціокультурних вимірів, якості соціології музичної культури, досліджує генетично-функціональний аспект соціального буття музики, її соціодинаміку, рушійною силою і фактором інновацій якої є соціально-музичні потреби.

Сьогодні соціологія музичної культури продовжує розвиватися, досліджуючи музичне життя України, особливо у відносинах його суб’єктів – композитор – виконавець – слухач.

Музика покликана викликати певні естетичні почуття, створювати відповідний настрій, але не тільки, вона має великі виховні властивості. Вивчаючи суть, мету, завдання і закономірності музично-виховного впливу на людей, музика формує відповідні світоглядні виміри. Цей процес взаємодії відбувається за певних умов, які виникають при сприйманні музичного твору (оточення, настрої, музична підготовка, мета прослуховування музичного твору тощо). Але процес виховання музичної культури тісно пов’язаний з іншими науками, наприклад, з психологією.

Психологія (грецьке *psyche* – душа і *logos* – наука) досліджує, яким чином відчуття, сприйняття, думки, почуття, воля та інші елементи психіки людини впливають на її свідомість, ціннісні орієнтації та норми поведінки. Знання психології дають змогу цілеспрямовано впливати на людину для вироблення певної поведінки.

Важливе місце у виявленні проблем музичної культури займає і філософія (грецьке *phileo* – любов і *sophia* – мудрість). Філософія як наука визначає найбільш загальні закономірності розвитку природи, суспільства і людини.

Неможливо обминути і таку важливу науку, як соціологія, яка вивчає закони розвитку та функціонування соціальних спільнот і соціальних процесів, соціальні взаємозв'язки й взаємодію спільнот, а також спільностей і особистостей. З наведених визначень можна зробити висновок, що такі соціальні відносини між особистістю, спільнотами та суспільством, як музичне виховання (музична культура), стають сферою дослідження соціології музичної культури як науки.

Музична культура, впливаючи на слухачів, виконує і пізнавальну роль. За її допомогою слухач ознайомлюється з музичною культурою минулого, з музичною культурою інших народів тощо.

Останні емпіричні дослідження та теоретичні викладення соціології музики та соціології культури, мистецтва дають можливість проаналізувати музичні відносини у суспільстві, стан музичної культури, але не дають цілісної уяви про музичну культуру суспільства.

Отже, спираючись на праці зарубіжних і вітчизняних учених у цьому дослідженні, зробимо спробу визначити, що:

1. На відміну від соціології музики предмет соціології музичної культури – це соціокультурний феномен, який відповідає предмету загальної соціології, бо вивчає соціальні характеристики музичної культури, вплив на процес її розвитку соціальних інститутів, а також соціального макро- і мікросередовища.

2. Спираючись на методологію соціології, музичну культуру можна подати в системі всієї сукупності соціальних явищ і процесів.

3. Використання соціологічних методів дослідження дасть можливість вивчити як кількісні, так і якісні соціальні характеристики рівня музичної культури суспільства, стан його розвитку.

4. Всі вищезазначені аргументи, як нам видається, допоможуть розглядати соціологію музичної культури як науку більш широкого рівня узагальнення, що надає їй методологічного характеру щодо інших наук про музику.

Зміст соціології музичної культури реалізується в її функціях, бо як будь-яка наука соціологія музичної культури виконує в суспільстві деякі функції (латинське *functio* – виконання, здійснення), які в сукупності й визначають її роль.

Музична культура завжди дзеркально відображає стан культури у суспільстві, морально-політичну і духовну атмосфери соціального життя, які в сукупності становлять соціальний простір музичної культури для конкретно взятого суспільства. Отже, коло замикається. Можна із впевненістю стверджувати, що музична культура повністю відповідає основним вимогам сучасної соціології і належить до соціальних явищ.

Як вважав Теодор В. Адорно, “Музика бігає від суспільства (в цьому її соціальність), вона загрожує суспільству, поки суспільство її не бачить, вона так непомітно підриває його основи, вона являє суспільству такий об-

раз суспільства, у якому суспільство ніяким чином не повинно впізнати себе” [4, с. 402].

Висновки. Отже, аналізуючи висловлене вище, можна стверджувати, що соціологія музичної культури на сучасному етапі розвитку музичної культури та суспільства в цілому явище унікальне. Вона, як галузева соціологічна теорія, перебуває в постійному розвитку від минулого до сучасності. Тому соціологію музичної культури слід розглядати як спеціальну соціологічну теорію, яка вивчає музичну культуру як вид соціальних відносин у сукупності їх соціальних характеристик. Об’єктом вивчення цієї науки є музична культура, творчість особистостей (не тільки тих, хто створює твір, але й тих, хто його виконує), бере в цьому участь. Предметом соціології музичної культури є соціальні функції, зв’язок музичної культури з різними сферами суспільного життя.

Таким чином, можна вважати музичну культуру предметом соціологічного аналізу, адже у всі часи історичного розвитку суспільства вона була тим цікавим феноменом, який виражав життя і настрої людей, фіксував події і прагнення людства.

Список використаної літератури

1. Большая Советская Энциклопедия. – 3-е изд. – Т. 17. – Москва, 1974.
2. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / уклад. : В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін. ; під заг. ред. В. І. Воловича. – Київ : Український Центр духовної культури, 1998. – 736 с.
3. Семашко О. М. Соціологія мистецтва : навчальний посібник / О. М. Семашко. – Львів : Магнолія плюс : видавець СПД ФО В. М. Піча, 2005. – 244 с.
4. Адорно В. Теодор. Избранное: Социология музыки / В. Теодор Адорно. – Москва ; Санкт-Петербург : Университетская книга, 1999. – 810 с.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2016.

Слющинский Б. В. Музыкальная культура как предмет социологического анализа

В статье исследуются теоретико-методологические основы музыкальной культуры в историко-социологическом аспекте. Рассмотрены вопросы хронологии изучения музыкальной культуры как социального феномена. Определены основные этапы развития социологии музыки (музыкальной культуры), что является фактором, который отображает действительность и влияет на человека с помощью осознанных и особенным образом организованных звуковых последовательностей.

Ключевые слова: музыка, социология музыкальной культуры, музыкальная культура, социомузыкологический подход, музыкальная продукция.

Slyuschynskyy B. V. Musical Culture as a Subject Of Sociological Analysis

The article examines theoretical and methodological principles of musical culture in historical and sociological perspective. The article studies the questions of chronology musical culture as a social phenomenon. As a result of this study the basic stages of the sociology of music (Music Culture) are investigated, which are the factors that reflect reality and humanity via recognized and specially organized sound sequences.

Expressing thoughts and emotions in the form of what we heard, the music means the communication between people and the impact on their psyche. This is done via physical and biological characteristics of sound relation manifestations of human life from its mental

(emotional life) and the activity of a sound signal and stimulus to action. In some respects, similar to the language of music – or rather, language intonation, where the internal state of man and his emotional attitude to the world reflected through changes in height, tone and other characteristics sounding voice. However, the music is very different from the language, especially the qualities that are unique to it as an art form. These include: mediation reflection of reality, not necessarily utilitarian functions, the role of aesthetic features artistic value as the content and form (the individual nature of the images and their implementation, display of creative endeavors, general and artistic and musical talent specific author or artist).

Thus, the purpose of the article is to study the theoretical and methodological principles of musical culture in historical and sociological perspective. After all, a music at all times of the historical development of society was so interesting phenomenon that expressed the life and attitudes of people recorded the event and humanity. But still regarded sociology of music is an art form only. The famous German philosopher, sociologist, composer Ludwig Theodor Adorno Vyzenhrund in his book “Favourite: Sociology of Music” (Moscow, 1999) analyzes the music as a social phenomenon, which brings a very important idea that certain types of music can be seen as alienation process modeling rights. Music performs a social action. Therefore, we can say that the sociology of music culture – a special sociological theory that studies the social relations of dependence between society and musical activities as part of the artistic and musical culture of functioning in the specific historical conditions.

Key words: *music, sociology, music culture, music culture, sociomusicolohichnyy approach, music production.*